

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 6 • Sayı / Issue: 10 • Sayfa / Pages: 87-116

Cahiliyye'den İslam'a "Sabır" Kavramı

The Concept of "Sabr (Patience)" From Jahiliyyah to Islam

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Eskişehir Osmangazi University, Theology Faculty
fatihok2001@mynet.com
orcid.org/0000-0003-4881-5455

Halil İbrahim KAHRAMAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, MA.
hik4342@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9236-9275

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 30.01.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 13.03.2019
Yayın Tarihi / Published : 15.03.2019

Atıf Bilgisi / Cite as: Tok, Fatih - Kahraman, Halil İbrahim. "Cahiliyye'den İslam'a Sabır Kavramı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (Mart 2019): 87-116.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.2595443>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir./ This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <http://dergipark.gov.tr/esoguifd>

Cahiliyye'den İslam'a "Sabır" Kavramı¹

Öz Sorumlu bir varlık olarak yaratılan insanoglu, Allah'a kulluk yolunda çeşitli imtihanlara tabi tutulur. Yaşanan bedenî ve nefsi sıkıntılar, hastalıklar zaman zaman maruz kaldığı çeşitli tabii afetler, toplumsal olaylar onun için hep birer imtihandır. İşte insanın bu tür şartlar altında sınavı kazanabilmesi, onu isyana sürüklemeye çalışan şeytan ve nefesine karşı azimli ve dirençli olmasına bağlıdır. İnsana ağır imtihanlar karşısında dayanma gücü veren vasıfların başında sabır gelmektedir. Bu yüzden öncelikle sabır kavramının doğru anlaşılması gerekir. Bu bağlamda biz, sabır kavramının sözlük, terim, yakın ve zıt anlamlarını ve cahiliyyede nasıl bir mahiyet arz ettiğini tespit etmeye çalıştık. Ardından da vahyin ona bu kavrama kazandırdığı yeni içeriği inceledik. Araştırmanın temel hedefi, insan ve toplum için son derece önemli olan sabır kavramının doğru anlaşılmasına bir nebze katkı sunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Sabır, Kur'an, İslam, Cahiliyye, Ahlâk.

The Concept of "Sabr (Patience)" From Jahiliyyah to Islam

Abstract Human being who is created as responsible is subjected to various tests and examinations in the way of servitude to Allah. Physical and sensual difficulties, illnesses, various natural disasters exposed at times and social events are some of the examinations. Accomplishment of human in this test under such circumstances depends on his determination and resistance against the Satan and the self who are driving him to the rebellion. The patience is the first and foremost qualification that gives strength to human being against heavy tests. Therefore, the concept of "Sabr" (patience) must be understood correctly. In this regard, we tried to identify synonyms and acronyms, lexical and terminological meaning of the concept of "Sabr" (patience) and what kind of a nature it had in the period of Jahiliyyah. Then, we examined the new content that the Wahy (revelation) brought to it. The main objective of this paper is to contribute to the proper understanding of the concept of "Sabr" which is of high importance for human and society.

Keywords: Patience, Qur'an, Islam, Jahiliyyah, Ethics.

Extended Abstract

Mankind created as responsible being subjects to various tests in the sake of service to God. Body and mental diseases happening from time to time, troubles, natural disasters seen all the time and social incidents are all tests for him/her. Patience is one of the best habits giving a human being a power of endurance against such tough tests. It can be possible such a moral feature if the term "patience" is understood correctly. In this context, "patience" which is a term of the Holy Quran was studied and described as a moral quality in this article.

¹ Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK danışmanlığında Halil İbrahim KAHRAMAN tarafından hazırlanan "Sabır Kavramının Semantik Tahlili" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

If a concept from the Holy Quran is tested in terms of semantics, the concept's meaning in the time when the Holy Quran descended from heaven should be researched first. Therefore in the article after the word and term meaning of patience concept were given, the meaning of it in the period when the Holy Quran appeared were tried to determine. Because the Holy Quran delivers messages by using the language and concepts of respondents in the place it is descended. So it was researched how and what meaning the Jahiliyyah (pre-Islamic racist and fanatic understanding) people used the term "patience" in their poems, sermons and problems. As a conclusion, the transformation which the Holy Quran made on society's understanding of the term "patience" was expressed.

As a result of the study, it was seen that the word "patience" coming from the Arabic root (صبر) "sa-ba-re" means to keep, to block, to jail, not to complain, not to self-pity, to take revenge, to sponsor, to collect, to add, to rage and to protect tongue from complaining in the dictionary. Besides patience also means to wait, not to rush sth about to come, not to hurry, silence, peace, stillness, persistence, steadiness, to pull yourself together, to refrain, to hold, endurance, to bear the pain and ache, not to be ill-mannered, to quit moaning for troubles and problems, to beat anger, not to lose temper, to preserve tongue from complaining, to protect organs from false move, to observe and to confine.

Just like all terms, it is important to examine this word with its close-meanings and antonyms while understanding the meaning of the concept. Therefore it is seen the term "patience" is used with or even instead of words such as persistence, good-tempered, seriousness, determination, fortitude, calmness, bravery and contentment. On the other hand, it is used as an antonym for ignorance, greed, hastiness, rage, cowardice, rampage and despair.

It is seen that some linguists, commenters of the Holy Quran and Islamic Mystics describe the term "patience". So "patience" which is a term from the Holy Quran is described as to trust, rely on God, not to despair of and to welcome both good and bad cases without any differences.

It was analysed that what kind of meaning the term "patience" had in the Jahiliyyah period and what the Holy Quran attributed a meaning to it. Because at that time people have a moral sentiment on their own. But all their thoughts and understandings were formed by clan racism. According to them, the supremacy, prestige and value of their clan depended on their members' some skills such as courage, generosity, heroism and hosting guests. Virtues in question were expressed as a term of humanity. Humanity in Jahiliyyah intellection

involved in such virtues as good-natured, patience, forgiveness, protecting and looking after the poor, hospitality, helping and getting along with neighbours and looking out for needy people. Like all terms, in the course of time, there were some semantic shifts and differentiation in this term. Then all meanings were formed under the basis of clan racism with blood-bond.

The term “patience” is seen both same and different meaning in the Holy Quran and Jahiliyyah literature. The term in question used for such meaning as to control oneself, to lock desire, to resist, to endure, to stand, not to rush, to persist, to consent God's verdict and to hope. The Holy Quran not only gave the term new meanings but also fulfilled a mentality transformation.

Being patient was an important virtue in terms of Arabian people's life in Jahiliyyah. Because everyone had to be extremely patient and enduring in harsh desert life so as to maintain their life and earn a living with their clan. Financial power was also important but not enough. It had to be supported with an inflexible determination by an impulse "patience" not to give up his cause whatever it happens. Islam brought this Bedouin understanding a religious perspective. The term of Jahiliyyah converted to being patient in a way of God and being consent whatever comes from God.

Within the frame of the Holy Quran, the term “patience” is described as to resist hardships, to endure sad and tough situations, to welcome consciously every kind of trouble, to stand out against bother without worrying, to fully surrender God against calamities, to content destiny, to gain determination on keeping out from forbidden, to resist lustful emotions strongly and to gain a spiritual power to sustain life containing belief, pray and good deeds.

Giriş

Bir düşünceyi, bir görüşü anlamak, tanımak veya tanımlamak için en uygun yöntem o düşüncenin kavramlarını doğru anlamlandırılmaktır. İslam düşüncesini anlayabilmek için de Kur'an'ın kavramlarını doğru anlamak ve tanımlamak gerekir. Örneğin İlah, Rab, tevhid, iman, ibadet, şirk, küfür, zulüm, şükür gibi kavramları bilmeden, Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını doğru anlamak mümkün değildir. Bu nedenle biz de Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkı olması açısından onun önemli kavramlarından biri olan “sabır” üzerinde bir araştırma yapmak istiyoruz.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

Kur'an-ı Kerim, indiği ortamdaki muhataplarının dili ve kavramlarını kullanarak mesajlarını iletmiştir. Bu yüzden Kur'an'ın kavramlarının anlaşılmasında cahiliye döneminde onlara yüklenen anlamlar büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırmamızda öncelikle sabır kavramının cahiliye dönemindeki kullanımları ardından da Kur'an'ın ona yüklediği anlamlar tespit edilmeye çalışılacaktır. Bakıldığında sabır kavramı ile ilgili yapılan çalışmaların özellikle Kur'an çerçevesinde konuyu ele aldığı görülmektedir. Oysa cahiliye insanların kavrama yüklediği anlam bilinmeden toplumun sabır anlayışı üzerinde Kur'an'ın gerçekleştirdiği dönüşümü anlamak zordur.

Sabır kavramının incelenmesi mahiyet itibariyle anlam bilimi ifade eden semantik² bir tahlil içermektedir. Kur'an'ın herhangi bir kelime veya kavramları incelenirken ise, onun anlam çerçevesi en geniş şekilde ele alınmaya dikkat edilmelidir. Örneğin incelenen kavramın bağlamı, eş anlamlı ve zıt anlamlı kullanımları, birlikte anlam bağı oluşturduğu kelimeler de araştırılmalıdır.³ Söz konusu sabır kavramı da ifade edilen çerçevede incelenmeye çalışılacaktır. Fakat öncelikle sabır kavramının lügat anlamı ile âlimlerin ona yükledikleri ıstılahî anlamlara temas edeceğiz.

1. Sabır Kavramın Anlamları

1.1. Lügat Anlamı

Sabır kelimesi, Arapça (صبر) "sa-be-ra" kökünden gelmekte olup "tutmak, engellemek, hapsedmek, sızlanmamak, kendini acındırmamak, birisinden öç almak, birine kefil olmak, toplamak, eklemek, şiddetli olmak, dili şikâyetten korumak"⁴ gibi birçok anlama gelmektedir. Bu anlamlar yanında gelecek olan bir şey için acele ve telaş etmeyip beklemek, sükûnet, huzur, dinginlik, sebât, metânet, kendine hâkim olma, kendini tutma, dayanma, tahammül, ağır ve acıya

² Semantikle ilgili geniş bilgi için bkz. Pierre Guiraud, *Anlambilim*, çev. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual, 1999), 16; James R. Hurford-Brendan Heasley, *Semantics: A Coursebook*, (New York: Cambridge University Press, 1983), 1; F.R. Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev. Ramazan Ertürk, (Ankara: Kitabiyât, 2001), 15.

³ Bu alanda çeşitli araştırmalar yapan İzutsu semantik kavram tahlillerinde yedi prensibe dikkat çekmektedir. Bkz. İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1997), 63-70.

⁴ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tacü'l-luga ve's-sıhahu'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafur Attar, (Beyrut: Daru'l-İlim, 1979), 2: 706; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcani, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrahim el-Ebyârî, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1405), 172

dişini sıkma, edebi bozmama, sıkıntı ve belalara sızlanmayı terk etme, öfkeyi yenip kızgın davranışlara girmemek, dili şikâyetten uzuvları yanlış hareketlerden koruma, işin sonunu gözlemek ve kanaat gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.⁵

Araştırıldığında görülmektedir ki sabır kavramı, sebat,⁶ hilim,⁷ vakar,⁸ azim,⁹ metanet,¹⁰ teenni,¹¹ şecaat¹² ve kanaat¹³ gibi kelimelerle yakın anlamlı hatta bazılarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında sabır kavramının zıt anlamlarının bilinmesi de onun anlam çerçevesinin doğru tespit edilebilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda sabır kavramının özellikle cehl

⁵ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, (İstanbul: Yeni Ufuklar, 1992), 300; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marifet, 1996), 446; Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar, 1994), 179.

⁶ Firuzâbâdî, Mecciddîn Muhammed b. Yakub, *Kâmusu'l-muhît*, (Beyrut: Risale, 2005), 149; Zebîdî, Muhibbuddîn Ebu'l-Feyz Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-arus min şerhi'l-kamus*, (Beyrut: Yy. 1966), 4: 472.

⁷ Cevherî, *es-Sıhah*, 5: 1903; Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 5: 106-107; Âsım Efendi, *Kâmusu'l-muhît Tercümesi*, çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2013), 5: 4930; Abdullah Yeğîn vd., *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (İstanbul: Türdav, 1990), 380.

⁸ Cevherî, *es-Sıhah*, 1: 849; Yeğîn, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 1036.

⁹ İsfehânî, *Müfredât*, 699; İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 49; Mustafa Çağrııcı, "Hilim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 4: 328.

¹⁰ Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûd, (Beyrut: Yy. 1998), 2: 193.

¹¹ Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâr'ü's-Sâdir, t.y.), 14: 48; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 37: 106; Âsım Efendi, *Kâmusu'l-muhît Tercümesi*, 6: 5637-5638.

¹² Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, 1: 495; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 8: 173.

¹³ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 2: 105; Cevherî, *es-Sıhah*, 1272-1273; Âsım Efendi, *Kâmusu'l-muhît Tercümesi*, 4: 3487-3488; Mustafa Çağrııcı, "Kanaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2001), 24: 289-290.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

(cehalet),¹⁴ hırs,¹⁵ acelecilik,¹⁶ öfke (gadab),¹⁷ cebanet,¹⁸ tehhevür¹⁹ ve ümitsizlik²⁰ gibi kelime ve kavramlarla zıt anlamda kullanıldığı söylenebilir.

1.2. Istılâhî Anlam

Sabır kavramıyla ilgili dil bilimcileri, müfessirler ve özellikle de mutasavvıflar çeşitli tanımlar ortaya koymuşlardır. Bu minvalde sabır kavramı genel olarak, "Allah'a güvenip O'na dayanmak, O'ndan ümidi kesmemek, razı olunacak haller ile sıkıntı veren durumları, aralarında herhangi bir fark gözetmeksizin aynı şekilde karşılamak"²¹ şeklinde tanımlanmıştır. Bunun yanında birçok âlim tarafından birbirine yakın bazı sabır tanımları yapılmıştır. Bu bağlamda örnek olmak üzere birkaç tanesini zikredeceğiz:

"Allah ve şeriatın gerektirdiği hallerde nefsi hapsetme, kendine hâkim olmaktır."²²

"Rahmânî ve şeytanî duyguların karşılaşması anında Rahmânî duyguların galip gelmesi; şehvete zorlayan kuvvet karşısında, dinin gereklerini yerine

¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 249; Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlak ve İnsan İlişkileri*, 32. Öte yandan eski Arap şiirinde "cehl" in "şiddet, saldırganlık, zorbalık ve barbarlık" anlamında kullanıldığını, hatta yerine göre bunun bir fazilet sayıldığını gösteren örnekler vardır. Meselâ meşhur Câhiliye şairi Amr b. Külsüm'ün; "Hele biri kalkıp da bize karşı cahillik etmeye görsün, o zaman biz cahillikte bütün cahillerden baskın çıkarız" anlamındaki beyti bu örneklerin en çarpıcı olanlarından. Bkz. Nurettin Ceviz, *Yedi Askı*, (Ankara: Ankara Okulu, 2004), 85. Cahiliyye kavramının anlamı için bkz. Cevherî, *es-Sıhah*, 4: 1662; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâr'ü's-Sâdir, t.y.), 11: 129.

¹⁵ Zemahşerî, *Esâsu'l-belağa*, 1: 171; Cevherî, *es-Sıhah*, 1032; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7: 11; İsfahânî, *Müfredât*, 274; Mustafa Çağrı, "Hırs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 383-384.

¹⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 675-676. İnsan yaratılışı itibarıyla aceleci bir varlıktır: "*İnsan çok aceleci yaratılmıştır...*" el-Enbiyâ 21/37.

¹⁷ Cevherî, *es-Sıhah*, 1: 194; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 648; Zemahşerî, *Esâsu'l-belağa*, 1: 704.

¹⁸ Cevherî, *es-Sıhah*, 5: 2091; Yeğin, *Osmanlıca Türkçe Lugat*, 142.

¹⁹ Zemahşerî, *Esâsu'l-belağa*, 2: 382; Cevherî, *es-Sıhah*, 2: 856.

²⁰ Ümit kavramının zıddı olarak ifade edilir. Ümit kavramının anlamı için bkz. Zemahşerî, *Esâsu'l-belağa*, 1: 341; Yeğin, *Osmanlıca Türkçe Lugat*, 1029.

²¹ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkamil-Kur'an*, thk. Ahmed Abdulhalim, (Kahire: Daruş-Şu'ab, 1372), 1: 373; Sühreverdi Şihâbüddin, *Avârifü'l-meârif*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Umran, 1995), 620.

²² İsfahânî, *Müfredât*, 273.

getirmekte gösterilen sebat ve nefsin arzularını ve tembelliği terk ederek dininin gereklerini yerine getirmektir.”²³

“Bela ve musibetlerden kaynaklanan üzüntüyü Allah'tan başkasına şikâyet etmemektir.”²⁴

“Duygu ve arzuları kontrol altında tutmak, acelecilik, şaşkınlık, ümitsizlik ve aç gözlülüğten sakınmak, soğukkanlı olmak, düşünerek karara varmak, tehlike ve zorluk anlarında sebat ve dayanıklılık göstermektir.”²⁵

“Ruhen belalar ve acılar karşısında itidali muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde kişinin, davasının bayraktarlığını yapmakta sebat etmesi için gerekli güce sahip olmasıdır.”²⁶

“Nefsi acelecilikten, kızgınlıktan, dili şikâyet etmekten, organları bozuluktan alıkoymaktır.”²⁷

“İnsanın Allah'a ibadet etmesi, yasaklardan uzak durması ve dünyada her türlü belâ ve kötülükler karşısında metanetli olmasıdır.”²⁸

“Tabiat-ı beşeriyeye muhalif olan ahval-i zaruriyyeye inkıyat ve mukavemet etmektir.”²⁹

“Üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” ve “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyette bulunmamaktır.”³⁰

Zikredilen tüm tanımlar sabrın, zorluklara dayanma gücü, başa gelen üzücü ve zor durumlara katlanma, karşılaşılan her türlü sıkıntıyı bilinçli bir şekilde

²³ Gazzâlî, *İhyâ*, 4: 120-125.

²⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 172.

²⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 1: 65.

²⁶ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 147.

²⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, (İstanbul: İnsan, 1990), 2: 140.

²⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam v.d., (İstanbul, Azim Dağıtım, t.y.), 4: 433.

²⁹ Akseki, *Ahlak Dersleri*, 167.

³⁰ Çağrı, “Sabır”, 35: 337.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

karşılama, telaş etmeden sıkıntılara göğüs germe olduğunu özellikle ifade etmektedir. Ayrıca sabır, ibadet ve taate devam etme ya da sıkıntı ve savaş halinde sebat etme anlamına gelmektedir. Bu çerçevede sabır, "zorluklara dayanma, başa gelen üzücü ve zor durumlara katlanma, karşılaşılan her türlü sıkıntıyı bilinçli bir şekilde karşılama, telaş etmeden sıkıntılara göğüs germe, musibetler karşısında Allah'a tam bir şekilde teslim olma, kadere rıza gösterme, haramlardan uzak kalmada mücadele azmi, zevk veren şeylerden, özellikle şehvî duygulardan uzaklaşarak nefis-i emmârenin tutkularına güçlü bir şekilde direnme, iman, ibadet ve salih ameller üzere hayatı idame ettirmeyi sağlayan imanî bir güçtür" şeklinde tanımlanabilir.

2. Cahiliye Düşüncesinden Vahiy Kültürüne Geçiş

Cahiliye kavramı bilgisizlik, şirk, putperestlik yanında azgınlık, arzularının esiri olma, hayvanî içgüdülerini takip etme, vahşet, şiddet taraftarlığı, aceleci bir karaktere sahip olma, saldırganlık, kibir, kendini beğenme gibi anlamlara gelmektedir.³¹ Baştan beri ifade edilen bu açıklamalar, cahiliye dönemi insanının inanç, düşünce, ahlak ve sosyal hayatlarındaki tutum ve davranışları esas alınarak ortaya konulmaktadır.

Arap toplumu ataları Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in Kâbe'yi inşa etmesinden sonra, bir süre Hanif din üzerine yaşamıştır. Fakat sonraki yıllarda tevhid inancı terk edilmeye ve putlara tapılmaya başlanmıştır. Müşrik Araplar, evrenin yaratıcısının Allah olduğunu kabul etmekle birlikte³² putların da insanı Allah'a ulaştıran aracı bir varlık veya O'nun katında birer şefaatçiler olduklarına inanıyorlardı.³³

Öte yandan cahiliye toplumunun da neyin iyi veya kötü, neyin faydalı veya zararlı, neyin doğru veya yanlış olduğunu ifade eden bir ahlak anlayışı vardı.³⁴ Ancak hemen belirtelim ki onlar için kabile asabiyeti her şeyden önce gelirdi. Onların ahlak anlayışları da işte bu düşünce üzerine inşa edilmişti. Kabilenin üstünlüğü, saygınlığı ve değeri, mensuplarının cesareti, cömertliği, misafire ikramı, kahramanlığı gibi bazı meziyetleri taşımalarına bağlı idi. Bu tür erdemler

³¹ Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlak ve İnsan İlişkileri*, 31, 39, 50-60.

³² Ankebut 29/63; Müminün 23/85; Zümer 39/8.

³³ Yunus 10/18; Zümer 39/3.

³⁴ Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlak ve İnsan İlişkileri*, 197.

ise mürüvvet³⁵ kavramı ile ifade edilmiştir. Bu ise, başta hilim olmak üzere sabır, affetme, fakirleri koruma, doyurma, kollama ve destek çıkma, misafirperverlik, komşulara yardım edip iyi geçinme, zayıflara sahip çıkma, onları ezdirmeme gibi birçok erdemi kapsamaktadır. Birçok kavramda olduğu gibi bunda da zamanla anlam kaymaları ya da anlam farklılaşmaları yaşanmış ve sonuçta kan bağından kaynaklanan bir asabiyete doğru evrilmiştir.³⁶

Cahiliye Dönemi Arapları ümmî bir toplum olduklarından okuma yazma bilenlerin oranı oldukça azdı.³⁷ Bununla birlikte cahiliye döneminde özellikle kimi şairler oldukça edebî şiirler söylemişlerdir. Hatta yüksek edebî değere sahip şiirlerin aralarından seçtikleri bazılarını Kâbe'nin duvarına asmışlardır.³⁸ Bunun yanında o dönemin hatiplerinin dile getirdiği bazı edebî hitabelerin de olduğunu görülmektedir.

İslam geldikten sonra başta inanç olmak üzere cahiliye insanının düşünce ve ahlakına müdahale ederek köklü bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. İnanç alanında tevhidî hâkim kılan İslam, kabile asabiyetini de ortadan kaldırarak insanî ilişkileri hak ve adalet temeli üzerine bina etmeye çalışmıştır. Kur'an'la birlikte artık kabile mensuplarının değil inananların kardeşliği söz konusu olmuştur.

2.1. Cahiliye'den İslam'a Sabır Kavramı

Cahiliye döneminde genel olarak kabile taassubu sebebiyle yapılan savaşlarda korkmadan, yılmadan gösterilen kahramanlığı ifade etmek için kullanılan sabır kavramına özellikle dönemin edebiyat türleri olan şiir, hitabe ve mesellerde rastlanmaktadır.

Sabır kavramı Kur'an'da ise isim, fiil ve türevleriyle birlikte 104 farklı yerde geçmektedir.³⁹ Bu ayetlerden altmış tanesi Mekki, kırk üç tanesi ise Medeni ayetlerden oluşmaktadır. Sabır kavramının "saber" veya diğer formlarda geçtiği

³⁵ Râğîb el-İsfahani, *ez-Zerîa ilâ mekârimihî-şerîa*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 2007), 116; İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 75.

³⁶ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 75, 140.

³⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (İstanbul: İrfan, 1993), 2: 758-762. Hz. Peygamber'in, "Biz, ümmî bir milletiz; yazı ve hesap bilmeyiz." sözü de bu durumu ifade etmektedir. Bkz. Buhâri, "Savm", 13; Müslim, "Savm", 15.

³⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2: 762; Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, (Ankara: AÜİF Yayınları, 1957), 143-144.

³⁹ Çağrı, "Sabır", 35: 337-339.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

sure sayısı ise kırk beştir. Bu surelerden otuz beş tanesi Mekke, diğer on tanesi ise Medine döneminde nazil olmuştur.⁴⁰

Kur'an-ı Kerim'de sabır kavramı genellikle Allah'a itaat, namaz, mücadele, cihad ve müslümanların karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılardan bahseden ayet-i kerimelerde geçmektedir. Öte yandan sabır kavramının aynı zamanda namaz, tevekkül, takva, cihad, salih amel ve şükür gibi kavramlarla içiçe, bağlantılı ve anlam örüntüleri kurarak geldiği görülmektedir.

Söz konusu kavram Kur'an-ı Kerim'de kırk altı yerde "sabretmek", on üç yerde "sabır", iki yerde "oruç", yirmi üç yerde "sabırlı, sabırlılar, sabredenler", dört yerde "çok sabreden", bir yerde "ateşin hararetine uzun müddet göğüs germeleri lüzumundan dolayı amma da dayanıklılar ya da amma da cüretliler yahut da amma da sabra muhtaçlar!", bir yerde ise "çok sabırlı ol" gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁴¹

Cahiliyeden İslam kültürüne geçiş sürecinde kavramlarda anlam farklılaşması, değişmesi veya genişlemesi olduğu görülmektedir. Kelime ve kavramlarda yaşanan bu dönüşüm zihinsel dönüşümü de beraberinde getirmiştir. İncelendiğinde görülmektedir ki sabır kavramı, cahiliye edebiyatı ile Kur'an literatüründe benzer ve farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Söz konusu kavramın anlamında yaşanan değişim sürecini incelerken, öncelikle sabır kavramının cahiliye dönemindeki şiir, hutbe ve mesellerdeki kullanımları ardından da Kur'an'da söz konusu kavrama yüklenen anlamlar ele alınacaktır.

2.1.1. Kendini Tutma, Nefsini Hapsetme

Nefse hâkim olma, özellikle insanın şehvet, intikam gibi nefsanî arzularını gerçekleştirmek istediği durumlarda gerekli olur. Bu tür zamanlarda nefsi kontrol altına almak bir anlamda sabretmek demektir. Cahiliye dönemi şiirlerinde sabır kavramının bu minvalde yani "kendini tutma, nefsini hapsetme, nefse hâkim olma" gibi anlamlarda kullandığı görülmektedir. Şair Antere bir şiirinde der ki:

عَارَفْتُ فَصَبَرْتُ لِكَلِّذَا حُرَّةً
تَرَسُوا إِذَا نَفْسُ الْجَبَانِ تَطَّلَعُ

⁴⁰ Çanga, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, 276.

⁴¹ Çanga, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, 276.

“Hür olarak bunu bilerek sabrettim
Korkağın canı gözetleyip durunca benimki sebat ediyordu.”⁴²

Antere bu beytinde sabrı kendini tutma, nefesine hâkim olma anlamında kullanmıştır. Yani korkak olan kişiyi mağlup etmeye gücü varken nefesine hâkim olmuş, onun canını gözetleyip durmasından etkilenecek saldırıya geçmemiş, kendi özgür iradesiyle sabredip insanlık edip zayıfa karşı güç gösterisinde bulunmamıştır.

Sabır kavramı Kur'an'da da benzer anlamda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Allah (cc), “*Ve içinizden kimin, mü'min ve hür kadınlarla nikâh yapmaya (evlenmeye) gücü yetmezse, o zaman ellerinizin altında bulunan genç mü'min cariyelerinizden (alıp) evlensin. Allah sizin îmânınızı daha iyi bilir. Siz birbirinizdensiniz (aynı soydan gelmesiniz). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla sahiplerinin izniyle mehirlerini marufla (örf ve âdete uygun olarak) vererek onları nikâhlayın. Fakat evli olduğu halde fuhuş yaparlarsa o takdirde hür kadınlara uygulanan azabın (cezanın) yarısı kendilerine uygulanır. İşte bu (cariye ile nikâhlanma izni) içinizden (zina etme) sıkıntısına düşmekten korkanlar içindir. Ve **sabretmeniz** sizin için daha hayırlıdır. Ve Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.*”(en-Nisâ 4/25) buyurmaktadır. Eğer sabrederseniz yani kendinizi tutup nefsinize hâkim olarak cariyelerle evlenmezseniz sizin için daha hayırlı olur.⁴³

İnsanın nefesine hâkim olmasının gerektiği en önemli hallerden biri de öfkelenildiği durumlardır. Zira insanın öfke ile hareket etmesi istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Aşağıdaki ayet-i kerime de böyle bir durumda sabretmeyi tavsiye etmektedir: “*Cezalandırarak olursanız sadece, sadece cezalandırıldığınız kadarı ile cezalandırın. Ama sabrederseniz, sabredenler için elbette bu daha hayırlıdır. Sabret! Senin sabrın tamamen Allah'ın sayesinde. Onların yaptıklarına üzülmeye... Kurdukları tuzaklardan dolayı için daralmasın. Allah müttakilerle ve ihsan üzere hareket edenlerle beraberdir.*”(en-Nahl 16/126-128) Ayetteki ifade, eğer size bir kötülük yapılırsa, misliyle mukabelede bulunun, aşırıya kaçmayın anlamındadır. Yani Müslüman kendisine yapılan bir yanlışta, kötülüğe, zulme karşı mislinden fazlasıyla karşılık vermesi doğru değildir.

⁴² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 2: 59-60.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an-te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Dâru Hicr, t.y.), 6: 616-617.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

Affetmesi ise onun için daha iyi olacaktır.⁴⁴ Bu ayetlerde sabır kelimesi, kendine sahip olmak, nefsin intikam duygularıyla hareket etmemesi ve iradeyi Allah'ın sınırları, ölçüleri dâhilinde kullanması anlamına gelmektedir.

Zikredilen şiir, ayet ve tefsirlerden anlaşılıyor ki sabır kavramı, kendine, nefesine hâkim olmak anlamında hem cahiliye edebiyatında hem de Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Bu kullanımlar aynı zamanda sabrın, "tutma, engelleme, hapsetme" gibi lügat anlamlarını yansıtmaktadır.

2.1.2. Mücadele Esnasında Direnme, Yılmama

Bir insan için sabrın en çok ihtiyaç duyulduğu anlardan biri de savaş esnasında düşmanla karşılaşıldığı zamanlardır. Çünkü savaşın kaderini ya da zaferin kazanılıp kazanılmayacağını belirleyen savaşçıların harp meydanındaki bu tür durumlarda verdikleri kararlarıdır. Sabır ise zaferin anahtarıdır. Böyle bir durumu ifade eden Şair Antere şöyle demektedir:

فَلَمْ أَرِ حَيًّا صَابِرًا مِثْلَ صَبْرِنَا
وَلَا كَافِحًا مِثْلَ الَّذِينَ نَكَاف

"Bizim sabrımız (zafer beklememiz) gibi sebat gösteren bir kabile görmedim; Bizim mücadele edip çarpıştığımız kimse gibileriyle de çarpışmadılar."

Beyitte geçen "Müsâbere" kalıbı, düşmanlara karşı birlikte sabır ve sebat göstermek anlamındadır. Bu beyitte de düşmanla savaştayken yılmamanın, ısrarcı olmanın, pes etmeden mücadeleye devam etmenin önemine vurgu yapılmaktadır. Antere'nin, "Bizim sabrettiğimiz gibi sebat gösterenler" sözü, savaş esnasında düşmana karşı sebat gösterip herhangi bir korkaklık ve gevşeklik izhar etmeyenler demektir.⁴⁵

Cahiliye dönemi şair ve hatiplerinin sabır kavramını, daha önce yakın ve zıt anlamlar içerisinde değinmiş olduğumuz şecaat, cesaret, atılganlık gibi manalarda da kullanmışlardır. Örneğin Âtike binti Zeyd ölen kocasına bir yandan ağıt yakarken bir yandan da onu şöyle övmektedir:

⁴⁴ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf*, Editör: Murat Sülün, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017), 3: 1056.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 4: 537; Ebu Bekr Asım bin el-Eyyûb el-Batalyevsî, *Şerhu Eş'aru's-şuarâi's-sitteti'l-cahiliyye*, thk. Nâsif Süleyman el-Avvâd, (Beirut: İslâmî Neşriyat, 2008), 2: 159; Batalyevsî, *Şerhu Eş'aru's-şuarâi's-sitteti'l-cahiliyye*, 2: 346.

فَلِلَّهِ عَيْنًا مَنْ رَأَى مِثْلَهُ أَكْرَبَ وَأَحْمَى فِي الْهَيَاجِ وَأَصْبَرَ
إذا شرعت فيه الأسنة خاضها إلى الموت حتى يترك الموت أحمراً

“Yemin ederim ki hiçbir göz ondan daha cesur, daha sabırlı birisini görmemiştir. Mızrağını eline aldığı zaman korkusuzca ölüme atılır ve sonuna kadar savaşırdı.”⁴⁶

Âtike binti Zeyd, kocasını cesaretinden dolayı överken onun cesaretini aynı zamanda sabırlı olmasıyla pekiştiriyor. Bu ifadelerde Âtike sabrı harp esnasındaki şecaat, atılganlık ve korkusuzluk anlamında kullanmaktadır.

Sabır kavramının direnme, yılmama anlamında kullanımı Kur'an-ı Kerim'de de söz konusudur. Örneğin aşağıdaki ayet-i kerimede Allah Teâlâ, mücadele esnasında gevşeklik göstermemenin, yılmamanın ve direnmenin gerekliliğini şöyle ifade etmektedir:

“Nice peygamberle birlikte birçok Rabbanî (bilgin)ler savaşa girdiler de Allah yolunda kendilerine isabet eden (güçlük ve mihnet)den dolayı ne gevşeklik gösterdiler ne boyun eğdiler. Allah, sabredenleri sever.” (Âl-i İmrân 3/146)

Yine Enfal suresinde de sabır kavramının benzer bir anlamda kullanıldığını görüyoruz: “Ey iman edenler! Bir bölükle karşılaşırsanız sebat edin ve Allah'ı çok anın ki başarıya ulaşsınız. Allah'a ve Peygamber'ine itaat edin; çekişmeyin, yoksa korkar başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider. Sabredin, doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir. Yurtlarından şımararak, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan men edenler gibi olmayın.” (el-Enfâl 8/45-47) Bu ayet, düşmanla karşılaşıldığında sabretmeyi ve direnmeyi, acılara dayanmayı, katlanmayı istemekte ve Allah'ın da sabredenlerle beraber olduğunu bildirmektedir.

Öte yandan Cenab-ı Allah düşmana karşı yılmadan sabırla mücadele edenlerin kendilerinden kat kat fazla sayıdaki ordularla başa çıkabileceklerini ifade etmiştir: “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Şu an itibarı ile Allah sizlerden bir zaaf görerek bu oranı hafifletmiş bulunuyor; artık sizden sabırlı yüz kişi olsa, iki yüz kişiyi yenecektir; sizden bin kişi olsa, Allah'ın izniyle iki bin kişiyi mağlup edecektir. Allah sabredenlerle

⁴⁶ Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b.el-Hasen el- Marzûgî el-İsfahâni, *Şerhu divânu hamâse*, (Beyrut: Dâru'ı-Kütübül-İlmiyye, t.y.), 1: 399.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

beraberdir." (el-Enfâl 8/65-66) Zikredilen ayet-i kerime Müslümanları azimli, kararlı, ısrarlı ve sabırlı bir şekilde mücadele etmeye teşvik etmektedir.⁴⁷

Öte yandan, "Ey iman edenler! Sabredin, sebat gösterin, ribat yapın ve Allah'tan korkun ki, felah bulasınız." (Âl-i İmrân 3/200) ayetini Zemahşeri'nin, "Dine ve dînî yükümlülüklerle karşı sabredin ve cihatta karşınızdakilerden yani Allah düşmanlarından daha dirençli olun, savaşın zorluklarına karşı direnmede onlara galip gelin" şeklinde tefsir ettiği görülmektedir.⁴⁸

Verilen ayet mealleri ile müfessirlerin yaptıkları yorumlar dikkate alındığında sabır kavramının Kur'an'da kullanıldığı temel anlamlardan birinin de özellikle düşmanla mücadele anında azimli ve kararlı olmak, zorlu mücadelelerde direnmek ve yılmamak olduğu söylenebilir.

2.1.3. Tahammül, Dayanma

Sabrın kullanıldığı anlam sahalarından biri de insanın çeşitli zorluk, sıkıntı ve keder anlarındaki tahammül, katlanma ve dayanma gücüyle ilgilidir. Bu anlamdaki kullanımlara cahiliye döneminin hem şiir hem de mesellerinde rastlanılmaktadır. Bu tür örneklerde sabır kavramı kimi zaman zıddıyla yani cezi' (sabırsızlık) kavramıyla birlikte kullanılmıştır.⁴⁹ Örneğin:

هِنْدَ بِنَ سَلْمَى فَلَا يَهْنَا لَكَ الطَّفَرُ
فَإِنْ جَزَّ عَنَّا، فَإِنَّ الشَّرَّ أَجَزَّ عَنَّا ؛ وَإِنْ صَبَرْنَا، فَإِنَّا مَعْتَرُ صَبْرُ
"Ey Hind b. Selma! Zaferinin mutluluğunu görme.
Sabırsız davranırsak bil ki, kötülük bizi sabırsız yaptı.
Şayet sabrederek... Zira biz sabırlı bir topluluğuz."⁵⁰

Bir başka bir kadın da aynı tepkiyi verirken kocasının, kabilesi adına savaşta gösterdiği cesarete istinaden sabretmesinin yani dayanıp tahammül göstermesinin gerektiğini dile getirmektedir. Bu yüzden ona göre ağlayıp sızlamak, ağıt yakmak anlamsızdır:

⁴⁷ Zemahşeri, *Keşşâf*, 2: 1170.

⁴⁸ Zemahşeri, *Keşşâf*, 2: 1182.

⁴⁹ Sabır ve cezi' (sabırsızlık, tahammülsüzlük, dayanamamak) kelimeleri Kur'an-ı Kerim'de de birlikte kullanılmıştır. Bkz. "سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُ عَنَّا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّجِيبٍ" "...Şimdi sızlarsak da sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur." (İbrahim 14/21)

⁵⁰ Ebu Zeyd Muhammed Ebi'l Hattâb el-Kuraşî, *Cemheratü'l-eşâri'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslam*, (Kahire: Nehdatu Mısır, 1981), 575.

أَرَى أُمَّ عَمْرٍو دَمْعُهَا قَدْ تَحَدَّرَا بُكَاءَ عَلَى عَمْرٍو وَ مَا كَانَ أَصْبَرَ

“Amr’ın annesi çok sabırlı olmasına rağmen Amr’dan ayrılması (sebebiyle) gözyaşları sel gibi aktı.”⁵¹

Her ne kadar insanoglu sabretse de hatta dayanıklılığı ile biliniyor olsa da bir annenin evladını kaybetmesine sabretmesi oldukça zor bir durumdur. İşte bu beyitte bunun şiirsel bir ifadesi yer almaktadır. Zira insan için dayanmanın, katlanmanın, direnmenin, tahammülün yani sabrın da bir sınırı vardır.⁵²

Bu hususa örnek teşkil edecek bazı meseller de vardır:

صَبْرٌ سَاعَةٌ أَطْوَلُ لِلرَّاحَةِ

“Bir anlık sabrın rahatı uzundur.”⁵³

Bu meseldeki sabır, herhangi sıkıntılı veya zorlu bir durumda bir sürelik sabır göstermenin yani dayanma ya da katlanmanın, sonrasında sağlayacağı rahatlığın uzun olacağına işaret edilmektedir. Yine bir başka meselde;

مَنْ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى كَلِمَةٍ سَمِعَ كَلِمَاتٍ

“Bir söze sabredemeyen birçok söz işitir”⁵⁴ denilmiştir.

Aynı şekilde sabrın bu meseldeki anlamı da katlanma, dayanma, tahammül etme olarak görülmektedir. Şayet insan yaşadığı bir sıkıntıda tahammül göstermezse karşısına tahammül etmek zorunda kalacağı birçok zorluk çıkabilir.

Yüce Allah inananlar için bu dünyanın imtihan alanı olduğunu, bu yüzden de onların bazen korku, bazen açlık, bazen mal kaybı, bazen can kaybı, bazen de elde ettikleri ürünlerden eksiltme ile deneneceklerini bildirmektedir. O (cc), bu tür durumlarda sabredilmesini tavsiye etmiştir: “*Yemin olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*” (el-Bakara 2/155)

İmtihan olgusu, Allah’ın yeryüzünde koyduğu ve Hz. Âdem’den beri yürürlükte olan bir kanunudur. Tüm ümmetler çeşitli sınavlardan geçmiştir. Kur’an’da sabır abidesi olarak sunulan Hz Eyyûb’un önce mallarını, aile fertlerini ardından da sağlığını kaybetmesine karşın tahammül etmesi, dayanması,

⁵¹ Batalyevsi, *Şerhu'l-Eşâri's-sitteti'l-Câhiliyye*, 1: 124.

⁵² Hz. Peygamber de hem baba hem de dede olarak benzer bir durum yaşamıştır. Oğlu İbrahim ve torununun öldüğü zaman üzülmeye ve ağlamaya ile ilgili rivayet için bkz. Yaşar Kandemir, *Riyazü's-sâlihîn*, (İstanbul: Erkam, 2001), 1: 217.

⁵³ Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed en-Nisâburî el-Meydanî, *Mecmau'l-emsâl*, (Beirut: Dâru'l Marife, t.y.), 1: 417.

⁵⁴ Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*, 1: 154.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

sızlanmaması bu konudaki en güzel örneklerden biridir. Keza son peygamber Hz. Muhammed de bu tür birçok durumla imtihan edilmiş ancak o da sabrederek ümmetine güzel bir örneklik teşkil etmiştir.

Yine Allah (cc), müminlerin muhakkak sınava tabi tutulacaklarını bildirdikten sonra onlara sabretmeyi tavsiye etmektedir: “*Yemin olsun ki, mallarınızla ve canlarınızla imtihana tabi tutulacaksınız ve sizden önce ehli kitaptan ve müşriklerden elbette çok eza ve cefa verici sözler duyacaksınız. Şayet sabreder ve sorumluluk bilinci ile hareket ederseniz bu yapılacak işlerin en kıymetlisidir.*” (Âl-i İmrân 3/186) Söz konusu ayet-i kerimelere muvafık olarak Hz. Peygamber de, “*Erkek olsun, kadın olsun mü'min, Allah'a günahsız olarak kavuşuncaya kadar kendisinden, çoluk çocuğundan, malından belâ eksik olmaz.*”⁵⁵ buyurmuştur.

Sabrın tahammül, katlanma gibi anlamlarına en güzel örneklerden biri de Hz. Lokmân'ın kendi adıyla anılan surede oğluna yaptığı şu tavsiyelerde görülmektedir: “*Namazı itina ile kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar kararlılık gerektiren işlerdir*” (Lokmân 31/17) Hz. Lokman oğluna başına gelecek her türlü sıkıntı ve belalara karşı sabretmesini, tahammül gösterip isyan etmemesini tavsiye ettikten sonra bunun çok önemli bir erdem olduğunu vurgulamaktadır.

Bu minvalde yorumlanan bir başka ayette ise Yüce Allah, “*Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir*” (el-Bakara 2/45) buyurmaktadır. Zemahşerî bu ayeti, “*Namaz mükellefiyetinin zorluklarına sabrederek (katlanarak, tahammül göstererek) göklerin kralının huzurunda olduğunun farkında olup namazı tahammülle kılmak*” şeklinde tefsir etmiştir. Nitekim buna benzer bir anlam olarak, “*Ehline yani ailene ve mü'minlere) namazı emret; kendin de ona sabırla tahammül et.*” (Tâhâ 20/132) ayetini zikretmiştir.⁵⁶ Keza ayetin, “*bela ve sıkıntılar karşısında namaz ile Allah'tan yardım dileyip, namaz vakti geldiğinde namaza sığınarak sabredin*” anlamında olması da mümkündür. Zira nakledilen bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in bir sıkıntıya düştüğü zaman namaza yani namaz vasıtasıyla Allah'a sığındığı belirtilir.

⁵⁵ Tirmizi, “Zühd”, 57.

⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 365-366.

Kur'an-ı Kerim'de sabrın tahammül, katlanma ve dayanma anlamına geldiği birçok ayet-i kerime yar almaktadır. Örnek olarak birkaç tanesini zikretmek istiyoruz:

“*Ey Muhammed! Azim ve kararlılık sahipleri, yani çokca sabreden Resullerin sabrettiği gibi sen de sabret.*” (el-Ahkâf 46/35) Yani kavminin yalanlamalarına ve eziyetlerine karşı dayan, katlan, tahammül et denilmiştir.⁵⁷

“*Bir de üzerine sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır.” Yani ben güzel bir sabırla sabredeceğim...*” (Yûsuf 12/18) Burada da Hz. Yakub, “ben sabredeceğim, yani herhangi bir sızlanma şikâyet göstermeden bu duruma tahammül edeceğim, katlanacağım, Rabbimin hükmünü bekleyeceğim” demek istemektedir.⁵⁸

Hz. Musa döneminde de ona ve Rabbine iman eden sihirbazları Firavun, “*ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim*” diye tehdit edince onlar, “*...Biz mutlaka Rabbimize döneceğiz. Sen sırf, Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak bizim canımızı al*” (el-A'râf 7/125-126) demişlerdir. Zemahşerî, bu ayetteki, “*Efriğ aleynâ sabran*” ifadesinin anlamının, ‘Bize Firavun'un tehdit ettiği cezalar karşısında dayanma gücü ver’ şeklinde olabileceğini belirtmiştir.⁵⁹

Sonuç olarak ifade edelim ki insanın bizzat kendisinin hastalanması, ihtiyaçlarını giderememesi, işsizliği ya da çocuklarının ölümü gibi elem ve üzüntü veren haller veya yangın ve hırsızlık gibi sebeplerle mal ve servetinin bir kısmının veya tamamının telef olması gibi durumlar her müslüman kadın ve erkeğin başına gelebilecek durumlardır. Yukarıda geçen ayetler bağlamında Kur'an'da sabır kelimesinin kullanıldığı temel anlamlardan birinin de insanın hem zorluk, sıkıntı ve bela gibi durumlara hem de Allah'ın istediği ve nefse zor gelen hususlar ve bazı yasaklara karşı dayanıklı, tahammüllü olması olduğu ifade edilebilir.

⁵⁷ Böyle bir anlam için bkz. Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Mukâtil b. Sülayman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate, (Beyrut: Müessesetü't-tarihü'l-Arabî, 2002), 4: 31-32.

⁵⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Mukatil*, 2: 324.

⁵⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 1182.

2.1.4. Acele Etmeme, Teenni

Sabır kavramına yüklenen anlamlardan biri de teenni ile hareket etmek yani acele etmemektir. Zira acelecilik bir anlamda sabırsızlık göstergesidir. Sabır kelimesi söz konusu mana cahiliye dönemi edebiyatında da kullanılmıştır.

Eksem b. Sayfî (ö.612) Kisra'nın huzurunda okuduğu bir hutbede,

خَيْرُ الْأُمُورِ الصَّبْرُ

“İşlerin en hayırlısı sabırdır.” demiştir. Cahiliye dönemi hatiplerinden Eksem b. Sayfî, bu sözle en akıllı davranışın işleri sabırla yani teenni ile acele etmeden halletmek olduğunu ifade etmek istemiştir.

Bir Arap darb-ı meslinde ise,

ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجْحُ الظَّفَرِ

“Sabrın meyvesi zaferin elde edilmesidir”⁶⁰ denilmektedir. Bu mesel şayet acele etmeyip teenni ile yani sabırla hareket edilirse işin sonunda zafere, başarıya ulaşılacağını ifade etmektedir.

Keza bir başka meselde,

يَضْرِبُ لِمَنْ ضَجَرَ عِنْدَ آخِرِ أَمْرِهِ وَقَدْ صَبَرَ عَلَى أَوَّلِهِ

“İşinin sonunda sıkıntıya düşeni örnek gösteren, işinin başında sabreder”⁶¹ denilmiştir. Burada sabır kavramıyla fevrî değil de işin sonunu düşünerek sabırlı hareket eden insanın sonunda kazançlı çıkacağı, aceleci davrananın ise pişmanlık duyacağı ifade edilmiştir.⁶²

Kur'an-ı Kerim'de özellikle tebliğ yolunda sabır gösterilmesi yani uzun sürse de acele edilmeden tebliğe devam edilmesi, muhatapların eziyet ve yalanlamaları karşısında sızlanmadan ısrarla ve irşada devam edilmesi istenmektedir. Ta ki Allah'ın hükmü gelinceye kadar bu hal üzere bulunulmalıdır. Yüce Allah, bütün peygamberlere tavsiye ettiği gibi Hz. Muhammed'e de sabrı tavsiye etmiştir:

“Sen sana gönderilenlere uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.” (Yûnus 10/109)

“(Resûlüm!) Sen şimdi sabret. Bil ki Allah'ın vâdi gerçektir. (Buna) iyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin!” (er-Rûm 30/60)

⁶⁰ Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*, 1: 154.

⁶¹ Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*, 1: 160.

⁶² İbn Abdi Rabbihî, *el-'Ikdu'l-ferîd*, 1: 290-291; Ahmet Zeki Safvet, *Cemheretü hutabî'l-'Arab fi uşûri'l-'Arabiyyeti'z-zâhire*, (Kahire: Musatafa el-Bânî Matbaası, 1962), 1: 56.

“Artık rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi olma...” (el-Kalem 68/48)

Özellikle tebliğ ve irşad süreci içerisinde her şeyin bir an önce gerçekleşmesini beklememek gerekir. Zira tebliğ ve irşad süreci çok uzun bir zaman da alabilir. Bu süreçte sabırla yani teenni ile acele etmeden ve asla vaz geçmeden devam etmek gerekir. Kur’an-ı Kerim’de bu hususlardan bahseden ayetlerdeki sabır kavramının genel olarak bu noktaya işaret ettiği ifade edilebilir.

2.1.5. Sebat ve Metanet

Sabır kelimesine yüklenen anlamlardan bir diğeri ise, çoğu kez onunla eş anlamlı olarak kullanılan sebat kelimesidir. Sabır kavramının, özellikle sebat ve metanet anlamında oldukça sık kullanıldığı görülür. Sabır bu anlamıyla hem cahiliye metinlerinde hem de Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir. Örneğin şair diyor ki;

عَلَيْهَا فَتَى لَمْ تَحْمِلِ الْأَرْضُ مِثْلَهُ أَبْرًا بِمِثَاقٍ وَأَوْفَى وَأَصْبِرًا

“Devenin üstünde yeryüzünde benzeri olmayan öyle bir delikanlı var ki o sözünün eri, ahdine sadık ve çok sabırlı biridir.”⁶³ Şair cahiliye dönemi insanının iyi hasletler olarak zikrettiği sözünün eri olma, ahde vefa gösterme ve sabırlı olma gibi özelliklere sahip olan bir gence övgüde bulunmaktadır. Sabırlı oluşundan kastedilen ise, özellikle onun kararlarında sebatkâr ve metin olmasıdır.

Allah Teâlâ bazı ayetlerde özellikle kulluk hali üzere sebat etmeyi ve sürekliliği istemektedir. Söz konusu bu durum sabırlı olmak olarak izah edilmektedir. Örneğin:

“(O) göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Şu hâlde O'na kulluk et; O'na kulluk etmek için sabırlı ve metânetli ol. O'nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun? (Asla benzeri yoktur).” (Meryem 19/65)

“Ailene namazı emret ve kendin de sabırla namaza devam et. Biz senden rızık istiyor değiliz. Sana da rızıkını veren biziz. Güzel son Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.” (Tâhâ 20/132)

⁶³ Bataleyevsi, *Şerhu'l-Eşâri's-sitteti'l-Câhiliyye*, 1: 118.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

Zikredilen ayet-i kerimelerde kulluğa aralıksız devam etmek manası sabrın, 'sebat etmek' anlamına gelen (اصْطَبِرْ) "istabir" emir kipi ile ifade edilmiştir. Bu ifade tarzı Arapça'da iftial bâbından olup mübalağa için kullanılmaktadır. Söz konusu ayetlerde özellikle müslümanın namaz, oruç, hac, salih amel, haramlardan sakınmak ve musibetlere tahammül göstermek gibi kulluğunun gerektirdiği hususlarda sabırlı olması yani sebat etmesi istenmektedir.⁶⁴

2.1.6. Allah'ın Hükmüne Rıza

Özellikle vahyin nüzulü sonrasında sabır kavramının kullanıldığı anlamlardan biri de 'Allah'ın hükmüne razı olma'dır. Zira Allah'ın hükmü bazen insanın nefsinin hoşlanmayacağı şekilde tecelli edebilmektedir. Buna karşın mü'min kimseden beklenen, Yüce Allah'tan gelen her hususu gönül rızasıyla karşılamaktır. Aşağıda mealleri verilen ayet-i kerimelerde sabır kavramının bu anlamda kullanıldığını görülmektedir:

"O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme." (el-İnsân 76/24) Yani savaşla ilgili iznin geciktirilmesi hususunda Rabbinin hükmüne razı ol ve sabret. Ya da Allah'a itaat ve ibadetler veyahut tebliğ vazifeni yerine getirirken karşılaştığın zorluklar hususunda Rabbinden gelen bütün hükümlere karşı sabırlı (razı) ol.⁶⁵

"Sen Rabbinin hükmüne (rıza ile) sabret. Çünkü muhakkak sen, bizim inayetimiz altındasın. Kalkacağın zaman da Rabbin hamd ile tesbih et." (et-Tûr 52/48) Yani "Başka bir şeyden dolayı değil, sanin hakkında verilen bu hükümden dolayı sabret."⁶⁶ Bir bakıma 'hüküm doğrudan Rabbinden geldiği için sabret ve ona razı ol' demektir.

Zikrettiğimiz ayetlerin mealleri ile müfessirlerin yorumlarına baktığımızda Kur'an-ı Kerim'de sabır kavramının Allah'ın hükmüne, bir başka deyişle kadere rıza gösterme anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu ayetlerde bir yönüyle "Cenab-ı Hak'ın hükmünden dolayı sabret, o hükme rıza göster, boyun eğ" denilmektedir.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 585, 16: 216.

⁶⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 30: 257-258.

⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28: 274-275.

2.1.7. Ümitvâr Olma

Sabır kavramına bazen ümitsiz olmama, karamsarlığa düşmeme gibi anlamlar da yüklenmiştir. Örneğin Zemahşerî, “*Sabredenler ve salih amel (nefsi tezkiye edici amel) yapanlar hariç. İşte onlar için mağfiret (günahların sevaba çevrilmesi) ve büyük ecir (mükâfat, bedel) vardır*” (Hûd 11/11) ayetindeki sabırlı olanları ümitsizliğe ve karamsarlığa düşmeyenler olarak yorumlamıştır. Ona göre Allah bu ayet-i kerimede şunları söylemektedir: “İnsana bir rahmet yani sağlık, güvenlik ve bolluk gibi bir nimet verip sonra onu geri alsak, o nimetin bir benzerinin tekrar kendisine yine verilebileceğini düşünmez, ümitsizliğe düşer. Sabırsız, Allah’ın takdirine teslimiyetsiz ve her şeyin O’ a ait olduğunu ve O’ na dönüleceğini düşünmeksizin Allah’ın lütfunun genişliğinden ümidini keser ve kötümser bir nankör haline gelir. Kötülüklerden kurtulunca ise beni üzen musibetler başımdan gitti diye düşünür ve şen şakrak, şımarık bir hale gelir. Allah’ın tattırdığı nimetler sebebiyle böbürlenmeye başlar. Şımarıklığı ve böbürlenmesi onu şükretmekten alıkoyar.”⁶⁷

Özellikle Zemahşerî’nin yorumunu dikkate aldığımızda ayet-i kerimede sabırın, azim ve kararlı olmak yanında yılmamak, ümitsizliğe düşmemek, karamsar olmamak anlamında kullanıldığı ifade edilebilir.

2.2. Kur’an’ın Nüzulü İle Yaşanan Dönüşüm

İslam dini öncelikle insanın akıl ve kalple Allah’a tam teslim olmasını istemektedir. Bu çerçevede Müslümandan alçak gönüllülük, sabır, takva, ihlas, cömertlik, vefa, fedakârlık, adalet gibi bazı erdemlerle donanması beklenir. Cahiliye insanının ise tüm bu değerleri kabullenmesi, özellikle ırk ve kabile taassubundan vazgeçipgururu terketmesi ve alçakgönüllü olması oldukça zor bir husustu. Hatta onların anlayışında böyle bir şey, zaman zaman zillet ve zayıflık olarak algılanırdı. Kur’an-ı Kerim onların bu anlayışını ‘*hamiyyete’l-cahiliyye*’ ‘cahiliye taassubu’ olarak ifade etmektedir.⁶⁸

İslam’ın gelmesiyle birlikte cahiliye toplumundaki tevhid ruhuna uygun olmayan her türlü inanç, amel ve ahlakî ilke ve prensipleri reddedilmiş, insani temelde hakkaniyete uygun, tevhidle uyumlu olanlar oldukları hal üzere

⁶⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 368.

⁶⁸ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, 133.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

bırakılmış, düzeltilmesi gerekenler ise ıslah edilmiştir. Örneğin Cahiliye döneminde kerem, cömertlik, yiğitlik, şecaat, sabır, güvenilirlik ve doğru sözlülük, dürüstlük gibi değerleri içeren 'mürüvve'yi Kur'an-ı Kerim reddetmediği gibi Müslümanlara da tavsiye etmiştir. Ancak Kur'an, bu tür kavramları olduğu gibi de kabul etmemiştir. O, söz konusu kavramlarla ilgili algıları değiştirmiş veya ıslah etmiştir. Böylece tüm bu ahlaki davranışlar birer İslamî değer haline dönüşmüştür. Bu husustaki asıl değişim ise, niyetin ıslahı hususunda yaşanmıştır. Vahiy, yapılan bütün işlerde sadece Allah rızasının gözetilmesi için özellikle ihlası müminlerin kalplerine yerleştirmiştir.⁶⁹

Cahiliye döneminde kabile taassubu ya da övünme için savaşta, korkmadan yılmadan gösterilen kahramanlık demek olan sabır, İslam'ın indiği ilk dönemden itibaren sadece ve sadece Allah'ın rızası için sergilenen bir değer haline dönüşmüştür. Örneğin vahyin nazil oluşunun daha ilk dönemlerinde gelen Müddessir suresinde, "Rabbin için sabret" (el-Müddessir 74/7) buyrulurken, sabrın sadece Allah için olması gerektiği ifade edilmiştir. Yine Al-i İmran suresindeki, "Nice Peygamberler vardır ki beraberlerinde Allah erleri bulunduğu halde savaşmışlar da Allah yolunda başarılarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever" (Âl-i İmrân 3/146) ayeti de her türlü çabanın, gayretin sadece Allah'ın rızasına yönelik olmasını bidirmektedir.

Yine belirtelim ki Cahiliye dönemindeki savaşlarda Araplar, kabile asabiyeti duygusuyla hareket etmişlerdir. Kur'an'ın nazil olması ile birlikte artık bu gaye, Allah yolunda olmaya ve O'nun rızası doğrultusunda ölmeye (şehit olmaya) matuf olmuştur. Allah, bir yandan gayeyi değiştirmiş bir yandan da bu gaye uğruna sabredilmesini istemiştir: "Ey iman edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım dileyin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. (Bir de) Allah yolunda öldürülenlere (yani şehitlere) ölümler demeyin. Aksine onlar canlıdır fakat siz bunu hissedemezsiniz." (el-Bakara 2/153-154) Böylece İslam, insanın kabile menfaati için hareket etme düşüncesini, Allah'a göre, O'nun irade, istek ve rızasına uygun bir hale dönüştürmüştür.

İslam'ın ilk geldiği dönemlerde müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları baskılar sadece fiili müdahalelerle kalmıyor, aynı zamanda psikolojik harp taktiklerini de içeriyordu. Bu çerçevede Müslümanlara çeşitli ithamlarda bulunup

⁶⁹ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 133.

hakaret ediyorlar ve onların onur ve izzetlerini kırmaya çalışıyorlardı. Hz. Peygamber ise tüm bunlar karşısında inananların sabretmelerini istiyordu. Güzel günlerin yakın zamanda geleceğine dair müjdelerde bulunarak onları psikolojik olarak diri tutmaya çalışıyordu.⁷⁰ Zira Cenab-ı Hak da benzer ifadeleri aynı durumları yaşayan Hz. Peygamber'e söylemiştir. Nitekim ilk inen surelerden Müzzemmil'de Yüce Allah “*Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzel bir şekilde uzaklaş*” (el-Müzzemmil 73/10) buyurmuştur. Keza Sâd suresinde, “*Onların sözlerine sabret ve kulunuz Davud'u, o güçlü olan zatı hatırla. Çünkü o daima Allah'a yönelirdi*” (Sâd 38/17) buyrulur, onun sadece Allah için sabretmesini istemiştir. Bu çağrıdaki temel gaye ise, Allah'ın dininin güçlenmesi ve yücelmesidir.

Son olarak denilebilir ki sabır, Cahiliye Araplarında özellikle çöl şartlarında önemli bir erdem idi. Zira son derece zorlu hayat şartlarının hüküm sürdüğü çölde herkesin, sadece kendi yaşamını sürdürmek ve bağlı olduğu kabilesinin geçimini sağlamak için bile olsa, sürekli olarak olağanüstü sabır ve dayanıklılık göstermesi gerekiyordu. Maddî güç elbette gerekliydi ama yeterli değildi. İçerden gelen bir şeyle, yani sabırla, kişinin davasından ne olursa olsun vazgeçmemesini sağlayan o bükülmez kararlılıkla desteklenmesi gerekiyordu. İslam bu bedevî anlayışa bir dinî perspektif kazandırmıştır. Artık söz konusu cahiliye düşüncesi ‘Allah yolunda sabır’ anlayışına dönüşmüştür.⁷¹ Bununla birlikte sabrın gereğini yapmak oldukça zor bir husustur. Bu yüzden kullardan beklenen özellikle kendini sızlanmaktan menetmesidir.⁷² Kul, başına gelen her şeyin Allah'tan olduğunu bilmeli ve şikâyetçi olmaktan vaz geçmelidir. Sonuçta da sabırla hareket ederek hayırlı bir akıbete kavuşmayı ümit etmelidir.

Sonuç

Sabır kelimesi özellikle zor durumlar için kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda düşman karşısında mağlûp olup da esaret altında kalmamak için gayret göstermek, gerekli tedbirleri almak, onurlu ve izzetli kalabilmek için çaba göstermek, düşmanla çarpışmada kararlı olmak, yılgınlık göstermeden direnmek, zor şartlara tahammül etmek gibi hususlar hep sabır kavramı içerisinde ifade edilmiştir. Yine Allah'tan gelen kaza, bela ve felâketlere tahammül etmek hatta

⁷⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 93-101.

⁷¹ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 177.

⁷² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 13-14.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

rıza göstermek de sabır olarak değerlendirilmiştir. Zira bunlar karşı insanın karşı koymasının mümkün olmadığı hallerdendir. Bu tür durumlarda bağırıp çağırmak, sızlanmak veya isyan etmek faydasızdır. Yapılması gereken gerekli tedbirleri alarak bu tür durumları sabırla atlarmaya çalışmaktır.

Sabır, cahiliye döneminde tedbirsiz, hazırlıksız, zorba, acımasız bir tarzda saldırmak veya savunmak anlamında kullanılmıştır. İslamî dönemde ise hedefe ulaşmak için tedbirleri alırken karşı tarafa da fazla zayıat vermemek, Allah'ın ortaya koyduğu hudutlar dâhilinde değerlerden sapmadan, zulüm ve zorbalıktan uzak bir biçimde, düşmanı cahiliye davasından kurtarmaya ve Hakk'a teslim olmaya yönelik gerçekleştirilen komple bir çabanın adıdır. Bu bağlamda İslam, sabır kavramının Cahiliye'deki anlamı üzerinde bir ıslah gerçekleştirmiştir. Her alanda sabrın gayesinin sadece Allah'ın rızasını gözetmek olduğunu beyan etmiştir.

Sonuç olarak sabır kavramı;

“gerekli tüm çaba, gayret ve hazırlıkları yapıp tedbirleri aldıktan sonra Allah'ın imtihanı dilemesi sebebiyle başa gelen doğal afet, bela, hastalık, ölüm, yaralanma, mal ve mülklerini kaybetme vb. sınavlara dayanmak, katlanmak, tahammül göstermek,

savaş, korku, saldırı vb. durumlar karşısında yılmadan, bıkmadan, azimle direnmek, mücadele etmek, karşı koymak,

şeytan ve nefsin gerek cinsel şehvete gerekse mide şehvetine karşı iffet ile karşı koyup hayâmızı yitirmeme noktasında kendimizi tutmak yani nefsimizi hapsedmek,

azimle, kararlılıkla, yılmadan Allah'a kulluk yolunda ısrarla çalışmak, taat üzere kalma mücadelesi vermek, bu konuda direnç göstermek,

her türlü çalışma yapılsa bile herhangi bir nimeti elde etme hususunda acele etmemek, erken davranmamak aksine teennî ile hareket etmek,

imtihanın artık dayanılmaz, katlanılmaz bir hal aldığı zamanlarda karamsar olmamak, ümitsizliğe düşmemek, Allah'a sığınma kapısının daima açık olduğu bilinciyle hareket etmek,

kişinin öfkesinin iyice yükseldiği, aklını kullanabileceği vasıflarının hayli zayıfladığı ve sağlıklı düşünemez olduğu zamanlarda kendine sahip olup, hilim üzere davranabilmek,

düşmanın, mü'minin onur ve izzetini ayaklar altına alarak toplum huzurunda rencide etme girişiminde bulunduğu durumlarda bile vakar ve metaneti kaybetmemek” olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

Abdullah Yeğın vd. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. İstanbul: Türdav, 1990.

Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcani. *et-Ta'rifât*. Thk. İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1405.

Âsım Efendi. *Kâmusu'l-muhît Tercümesi*. Çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2013.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Muhibbiddin el-Hatîb ve Muhammed Fuâd'Abdulbâki. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400 h.

Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el- Marzûgî el-İsfahânî. *Şerhu divanu hamase*. Beyrut: Dâru'l-Kütübül-İlmiyye, t.y.

Ebu Bekr Asım b. el-Eyyûb el-Batalyevsî. *Şerhu Eş'aru's-suarâi's-sitteti'l-cahiliyye*. Thk. Nâsîf Süleyman el-Avvâd, Beyrut: İslâmî Neşriyat, 2008.

Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî. *Câmiu'l-beyan fî te'vîli âyi'l-Kur'an*. Hisar Yayınevi, t.y.

Ebu Zeyd Muhammed Ebi'l-Hattâb el-Kuraşî. *Cemheratü'l-eşâri'l-Arabfi'l-câhiliyyetive'l-İslam*. Kahire: Nehdatu Mısır, 1981.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

- Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed en-Nisâburî el-Meydânî, *Mecmau'l-emsâl*.
Beyrut: Dâru'l-Marife, t.y.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. İsmail Karaçam vd.,
İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.
- Endelûsî, Ahmed b. Muhammed b. AbdRabbih. *el-'Ikdu'l-ferîd*. Thk. Müfid
Muhammed Gamîha. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983.
- F. R. Palmer. *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. Çev. Ramazan Ertürk.
(Ankara: Kitabiyât, 2001).
- Fahredden er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Firuzâbâdî, Mecdiddîn Muhammed b. Yakub. *Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Risale,
2005.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed. *İhyâ 'ulûmi'd-dîn*. Çev. Ahmet
Serdaroğlu. İstanbul: Bedir, 1985.
- Hasan Kamil Yılmaz. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar,
1994.
- İbn Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Çev. İzzet Hasan ve Neşet Çağatay. Ankara:
A.Ü.İ.F. Yayınları, 1971.
- İbn Kayyim el Cevziyye. *Sabredenler ve Şükredenler*. İstanbul: İnsan, t.y.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Medâricü's-sâlikîn*. İstanbul: İnsan, 1990.
- İbn Manzûr. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Dâr'ü's-Sâdir, t.y.
- İsmail b. Hammad el-Cevherî. *Tacü'l-lugave's-sihahu'l-Arabiyye*. Nşr. Ahmed
Abdülğafur Attar, Beyrut: Daru'l-İlim, 1979.

- İsmail Karagöz vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. Çev. Selahattin Ayaz. (İstanbul: Pınar, 1997.
- James R. Hurford-BrendanHeasley. *Semantics: A Coursebook*. New York: Cambridge UniverstyPress, 1983.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li-ahkamil-Kur'an*. Thk. Ahmed Abdulhalim, Kahire: Daruş-Şu'ab, 1372.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan, 1986.
- Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-Mısrî. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Dârü's-Sâdir, t.y.
- Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi*. İstanbul: İrfan, 1993.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsir-i Mukâtil b. Sülayman*. Thk. Abdullah Mahmud Şehhate, Beyrut: Müessesetü't-tarihu'l-Arabî, 2002.
- Mustafa Çağrııcı. "Hırs". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17: 382-284. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Mustafa Çağrııcı. "Hilim". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18: 33-36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Mustafa Çağrııcı. "Kanaat". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24: 289-290. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Mustafa Çağrııcı. "Şecaat". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38: 402-403. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Mustafa Çağrııcı. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlak ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: Kuramer, 2017.

CAHİLİYYE'DEN İSLAM'A SABIR KAVRAMI
THE CONCEPT OF "SABR (PATIENCE)" FROM JAHILIYYAH TO ISLAM

Müslim b. Haccac. *el-Camiu's-sahih*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Darulhıyâ't-Türâsi'l-Arabi, ts.

Neşet Çağatay. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1957.

Nurettin Ceviz. *Yedi Askı*. Ankara: Ankara Okulu, 2004.

Pierre Guiraud. *Anlambilim*. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual, 1999.

Râğıb el-İsfahani. *ez-Zerîa ilâ mekârimiş-şerîa*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007.

Safvet, Ahmed Zeki. *Cemheretü hutabi'l-Arab fi uşûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire*. Kahire: Musatafa el-Bânî Matbaası, 1962.

Sühreverdi, Şihabüddin. *Avârifü'l-meârif*. Çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Umran, 1995.

Süleyman Ateş. *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar, 1992.

Süleyman Uludağ. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet, 1996.

Taberî. *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Dâru Hicr, t.y.

Yaşar Kandemir. *Riyazü's-Sâlihîn*. İstanbul: Erkam, 2001.

Yusuf b. Süleyman b. İsa eş-Şentemerî. *el-Hayâtu'l-edebiyefi'l-asri'l-câhilî*. Kahire: 1963.

Zebîdî, Muhibbuddin Ebu'l-Feyz Seyyid Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-arus min-şerhi'l-kamus*. Beyrut: 1966.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî. *el-Keşşâf*. Editör: Murat Sülün. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017.

FATİH TOK-HALİL İBRAHİM KAHRAMAN

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî. *Esâsu'l-belâğa*. Thk.
Muhammed Basil Uyunu's-Sûd. Beyrut: 1998.